

РОЗДІЛ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.61

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.1.31>

СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ В ПРОЄКТІ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (КОДЕКСІ ПРАВА ПРИВАТНОГО)

Боднар Т. В.,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-7066-453X*

Боднар Т. В. Сімейні відносини в проєкті Цивільного кодексу України (Кодексі права приватного).

Досліджується юридична природа сімейних та пов'язаних з ними відносин і зазначається, що сімейні відносини у вузькому розумінні можна визначити як приватні відносини між подружжям, батьками і дітьми, іншими родичами, що ґрунтуються на спільному проживанні, пов'язаності спільним побутом та взаємних правах і обов'язках.

Поряд з сімейними відносинами проєктом ЦК України пропонується (як це сьогодні має місце і в СК України) регулювати відносини які не мають характеру сімейних, хоч і пов'язані з ними. Це, зокрема, відносини щодо державної охорони сім'ї, «шлюбні» відносини, низка відносин опіки і піклування, відносини щодо позбавлення батьківських прав та більшість відносин щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зазначені відносини, на відміну від сімейних відносин у вузькому їх розумінні, кваліфікуються як «квазісімейні» публічні відносини, які регулюються нормами, що мають виражений публічно-правовий характер. Наявність квазісімейних відносин як елементу предмету правового регулювання СК України не дозволяє визнавати сімейне право підгалуззю цивільного (приватного) права і свідчить про безпідставність включення до проєкту ЦК України Книги шостої «Право сімейне». У зв'язку з цим пропонується виключити із проєкту ЦК України Книгу шосту «Право сімейне» і з урахуванням ухваленого Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) внести зміни до СК України з метою узгодження норм зазначених кодексів, покликаних регулювати приватні відносини як складову загалом приватно-публічних сімейних відносин.

Зазначається, що навіть у разі включення сімейного законодавства у вигляді окремої книги до проєкту ЦК України ця обставина в жодному разі не змінить правової природи сімейного права, для якого є характерним поєднання приватноправових норм з публічно-правовими.

Підкреслюється, що правова природа норм СК України зумовлює його подальше існування як самостійного кодифікованого акта «змішаного» типу, що містить норми як приватноправового, так і публічно-правового характеру, і дає всі підстави характеризувати сімейне право як самостійну галузь в системі права України.

Ключові слова: сімейні відносини, квазісімейні відносини, приватне та публічне право, засади сімейного права.

Bodnar T.V. Family relations in the draft Civil Code of Ukraine (Private Law Code).

The legal nature of family and related relations is studied and it is noted that family relations in the narrow sense can be defined as private relations between spouses, parents and children, other relatives, based on joint living, connectedness of common life and mutual rights and obligations.

Along with family relations, the draft of the Civil Code of Ukraine proposes (as is the case today in the Family Code of Ukraine) to regulate relations that are not family in nature, even though they are related to them. These are, in particular, relations regarding the state protection of the family, «marital» relations, a number of guardianship relations, relations regarding the deprivation of parental rights and most relations regarding the placement of orphans and children deprived of parental care. These relations, unlike family relations in their narrow sense, are qualified as «quasi-family» public relations, which are regulated by norms that have a pronounced public-legal character. The presence of quasi-family relations as an element of the legal regulation of the Family Code of Ukraine does not allow recognizing family law as a sub-branch of civil (private) law and indicates the groundlessness of including the sixth book «Family Law» in the draft of the Civil Code of Ukraine. In this regard, it is proposed to exclude Book Six «Family Law» from the draft of the Civil Code of Ukraine and, taking into account the adopted Civil Code of Ukraine (Private Law Code), to make changes to the Civil Code of Ukraine with the aim of harmonizing the norms of the specified codes designed to regulate private relations as a component of private-public family relations in general.

It is noted that even if family legislation is included in the form of a separate book in the draft of the Civil Code of Ukraine, this circumstance will in no way change the legal nature of family law, which is characterized by a combination of private and public law norms.

It is emphasized that the legal nature of the norms of the Family Code of Ukraine determines its further existence as an independent codified act of the «mixed» type, containing norms of both private law and public law nature, and gives every reason to characterize family law as an independent branch in the legal system of Ukraine.

Key words: family relations, quasi-family relations, private and public law, principles of family law.

Постановка проблеми. Сімейне законодавство незалежної України, кодифіковане у вигляді Сімейного кодексу України [1] (далі – СК України), введеного в дію з 1 січня 2004 року, діє вже понад 20 років. Зареєстрований у Верховній Раді України проєкт Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) [2] (далі – проєкт ЦК України) передбачає включення до нього сімейного законодавства у вигляді Книги шостої «Право сімейне» (далі – Книга шоста), що, очевидно, свідчить про визнання та легалізацію поглядів низки вітчизняних науковців на сімейне право як на підгалузь права приватного (а більш глобально – про намагання хоч частково закріпити на законодавчому рівні поділ права на приватне та публічне).

Оскільки питання щодо належності сімейного права до права приватного, так само як і щодо визнання сімейного права самостійною галуззю права, є дискусійними в юридичній науці, обговорювалися при розробці проєкту ЦК України, зазначені проблеми потребують поглибленого дослідження.

Метою статті є дослідження юридичної природи сімейних та пов'язаних з ними відносин і з урахуванням цього визначення місця правових норм, що регулюють зазначені відносини.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти сімейних (шлюбно-сімейних) правовідносин досліджували в своїх працях В.А. Ватрас, Л.В. Діденко, Р.Ю. Рачинський, І.Л. Сердечна, В.М. Чернега, Ю.С. Червоний та інші вчені, проте в контексті оновлення ЦК України і скасування СК України вони вітчизняними науковцями не розглядалися.

Виклад основного матеріалу. Оскільки приватне право є сукупністю норм, що регулюють приватні відносини, то, логічно припустити, що і кожна окрема його норма також має регулювати приватні відносини.

Чи спостерігається таке регулювання щодо сімейних відносин в СК України і в проєкті ЦК України?

Якщо для чинного СК України характерною є наявність норм приватноправового та публічно-правового характеру, що, зокрема, послужило одним з аргументів при розробці проєкту ЦК України на користь визнання сімейного права самостійною галуззю права [3], не акцентуючи на його приватно-правовій природі, то чи зміниться ця природа сімейного права завдяки включенню його норм до ЦК України як «Кодексу права приватного»?

Від відповіді на ці питання, на нашу думку, залежить і вирішення дискусійного питання щодо самотійності сімейного права, як однієї з галузей системи права України.

Попри свою значимість, будь-який кодекс – це лише форма систематизації відповідної галузі законодавства, яка слугує вторинною (не визначальною) ознакою самотійності галузі права, а в деяких випадках не є навіть цією ознакою.

До прикладу, Кодекс цивільного захисту України [4], який регулює, зокрема, відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, пожеж та інших небезпечних подій, який став кодифікованим нормативно-правовим актом, що замінив собою низку законів України («Про Цивільну оборону України», «Про пожежну безпеку», «Про війська Цивільної оборони України», «Про аварійно-рятувальні служби», «Про правові засади цивільного захисту» тощо), жодним чином не свідчить про виникнення та існування в правовій системі України ні галузі, ні підгалузі права цивільного захисту, хоч і відіграє головну роль в цивільному захисті.

Наведений приклад підтверджує можливість існування кодифікованого законодавства за відсутності відповідної галузі права.

Разом з тим, такі галузі права, як адміністративне, екологічне, фінансове, а віднедавна – господарське тощо, які не мають кодексів, тим не менше, визнаються переважно самотійними галузями завдяки притаманним їм предметам, методам та принципам правового регулювання.

Як встановлено ч. 1 ст. 11 Закону України «Про правотворчу діяльність» [5], кодекс – це закон, який створений шляхом систематизації норм права, містить загальні засади, на підставі яких комплексно регулює однорідну сферу суспільних відносин, забезпечуючи стабільність правового регулювання.

Це легальне визначення поняття кодексу дозволяє виділити його окремі характеристики, які, на нашу думку, потребують деяких уточнень.

По-перше, кодекс – це найвища форма систематизації норм права (точніше було б – норм закону. – авт.).

По-друге, кодекс містить загальні засади певної галузі законодавства, які можуть бути спільними чи подібними для різних галузей законодавства. Тому, очевидно, що лише у певній сукупності (наборі) вони можуть становити загальні засади тієї чи іншої галузі законодавства і права.

По-третє, кодекс комплексно регулює однорідну сферу суспільних відносин. При цьому, попри однорідність суспільних відносин (поняття, яке має оціночний характер), він не охоплює всіх їхніх складових. Наприклад, відносини у сфері природокористування, які, на наш погляд, характеризуються певною однорідністю, регулюються не лише нормами Водного кодексу України, Лісового кодексу України, Кодексу України про надра, але й низкою інших законів.

Таким чином, виконуючи функцію кодифікації, як найвищої форми систематизації норм законодавства, кодекс разом з тим не є критерієм визначення самотійності чи несамотійності (у вигляді підгалузі) відповідної галузі права.

Виходячи з цього, видається, що відповіді на питання щодо приватності сімейного права слід шукати в правовій природі суспільних відносин, що регулюються чинним СК України, і пропонується регулювати в оновленому ЦК України.

Передусім, зазначимо, що, вживаючи в кількох статтях Книги шостої термін «сімейні відносини», проєкт ЦК України не містить визначення цього поняття, тому незрозуміло, про які саме відносини і між якими суб'єктами йдеться в проєкті ЦК України (ч.ч. 6 і 7 ст. 1475): «сімейні відносини регулюють лише у тій частині, в якій це допустимо і можливо з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства» (ч. 6 ст. 1475) та «сімейні відносини регулюють з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї» (ч. 7 ст. 1475).

На наш погляд, в основу визначення поняття сімейних відносин мало б бути покладено визначення поняття сім'ї, проте ст. 1472 проєкту ЦК України попри деякі позитивні зміни (наприклад, визначення в ч. 1 цієї статті сім'ї як природного та основного осередку суспільства), тим не менше, не лише зберегла недоліки, які були притаманні і ст. 3 чинного СК України, на що зверталася увага науковців [6, с. 7-8], але і доповнила їх.

Згідно з ч. 2 ст. 1472 проєкту ЦК України сім'ю створюють на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення та інших форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також на інших підставах, що не заборонені законом і відповідають доброзвичайності.

Визначення окремих з цих підстав видаються сумнівними і викликають заперечення, але ці питання можуть бути предметом іншого дослідження. Проте загалом підстави створення сім'ї можна розглядати як підстави виникнення сімейних правовідносин, а членів сім'ї – як суб'єктів зазначених правовідносин.

Визначаючи коло осіб, які складають сім'ю (членів сім'ї), ч. 3 ст. 1472 проекту ЦК України так само, як і ч. 2 ст. 3 СК України, зазначає на ознаки сім'ї: спільне проживання, пов'язаність спільним побутом та взаємні права і обов'язки.

Очевидно, що ці ознаки складають об'єкт сімейних правовідносин.

З урахуванням цього *сімейні відносини у вузькому розумінні можна визначити як приватні відносини між подружжям, батьками і дітьми, іншими родичами, що ґрунтуються на спільному проживанні, пов'язаності спільним побутом та взаємних правах і обов'язках.*

Видається, що таке розуміння сімейних відносин і, відповідно, у разі врегулювання їх нормами права, визначення структури сімейних правовідносин дозволяє відмежувати їх від інших, пов'язаних з сімейними (дотичних до них) відносин.

Так, на наш погляд, не мають характеру сімейних, хоч і пов'язані з ними, відносини, які пропонуються регулювати проектом ЦК України:

- щодо державної охорони сім'ї (ст. 1475 проекту ЦК України);
- «шлюбні» (пов'язані з правом на шлюб, заручинами, державною реєстрацією шлюбу, недійсності шлюбу, розірванням шлюбу тощо);
- відносини опіки і піклування, зокрема, щодо визначення особи, яка не може бути призначена опікуном або піклувальником; надання дозволу на укладення правочину; управління майном та опіки над ним; контролю органів опіки і піклування за додержанням прав підопічного; звільнення опікуна, піклувальника судом та інші положення проекту ЦК України, а також щодо участі органу опіки та піклування у захисті сімейних прав та інтересів (ст. 1477 проекту ЦК України);
- відносини щодо позбавлення батьківських прав;
- більшість відносин щодо влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Зазначені відносини, на відміну від сімейних відносин у вузькому їх розумінні, можна кваліфікувати як сімейні відносини в широкому розумінні, або точніше, як «квазісімейні» публічні відносини. Критерієм публічності цих відносин є участь в них органів державної влади та органів місцевого самоврядування (органів РАЦС, опіки і піклування, ЦНАПів тощо). Саме тому зазначені відносини регулюються нормами, що мають виражений публічно-правовий характер. Проте їх взаємопов'язаність із сімейними відносинами у вузькому розумінні зумовлює потребу в єдиному, цілісному врегулюванні цих відносин СК України.

Вважаємо, що наявність квазісімейних відносин як елементу предмету правового регулювання СК України не дозволяє визнавати сімейне право підгалуззю цивільного (приватного) права і свідчить про безпідставність включення до проекту ЦК України Книги шостої «Право сімейне» в одному ряду з Книгами «Право особисте», «Право речове», «Право власності», «Право зобов'язань», «Право спадкове» тощо.

Якщо в основу поділу права на приватне і публічне покласти такі критерії, як характер домінуючого інтересу, суб'єктний склад відносин та методи правового регулювання, то за наявності спільних ознак між цивільним (приватним) правом і правом сімейним – домінування приватного інтересу (хоч в сімейному праві публічний інтерес виражений значно сильніше, ніж в цивільному), обмежений членами сім'ї суб'єктний склад та застосування тотожних цивільному праву методів правового регулювання (поєднання імперативного, диспозитивного та ситуаційного методів), то можна дійти висновку щодо наближення сімейного права до права приватного, проте перших два критерії не дають підстав для їх повного ототожнення.

Відтак, правові норми набувають характеру приватних чи публічних залежно від характеру (виду, природи) суспільних відносин, регулювати які вони покликані.

Тому включення сімейного законодавства у вигляді окремої книги до проекту ЦК України, розробники якого навіть уточненням його назви як Кодексу права приватного, намагалися підкреслити приватний характер його норм, не змінить правової природи сімейного права, для якого характерним є поєднання приватноправових норм з публічно-правовими.

Отже, проблема полягає не у можливому скасуванні СК України, а в безпідставній, на наш погляд, кваліфікації сімейного права як права приватного.

Такий висновок ґрунтується як на спробі застосування загальних положень проекту ЦК України щодо засад приватного права до сімейного права, так і на природі норм його Книги шостої, не торкаючись публічно-правового характеру низки норм інших книг проекту ЦК України.

Так, достатньо звернутися до ст. 3 проекту ЦК України, ч. 2 якої містить примірний перелік засад приватного права, щоб побачити, що майже всі вони стосуються регулювання майнових відносин і жодним чином не характеризують засад регулювання сімейних відносин, для яких майнові відносини не є визначальними чи хоч би основними (з близько 235 статей Книги шостої лише 75 регулюють майнові відносини – юридичні режими майна в сімейних відносинах та утримання).

Більше того, зі змісту Книги шостої, попри назву Розділу I «Засади сімейного права. Юридичне регулювання шлюбу», не зрозуміло, щодо яких засад сімейного права йдеться в Главі 93, оскільки, крім державної охорони сім'ї та найкращих інтересів дитини, інші загальні приписи сімейного права (сім'я, шлюб, фактичний сімейний союз, участь органу опіки та піклування в захисті сімейних прав) навряд чи можна вважати засадами, які часто ототожнюють з принципами, сімейного права.

Вважаємо, що включення до Книги шостої (що має місце і в чинному СК України) норм публічно-правового характеру не дає підстав визнавати сімейне право правом приватним у вузькому розумінні, а, відтак, і підстав для включення сімейно-правових норм до Цивільного кодексу України (Кодексу приватного права). У зв'язку з цим пропонуємо виключити із проекту ЦК України Книгу шосту «Право сімейне» і з урахуванням ухваленого Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) внести зміни до СК України з метою узгодження норм зазначених кодексів, покликаних регулювати приватні відносини як складову загалом приватно-публічних сімейних відносин.

Залишаючись самостійною галуззю права, сімейне право сьогодні має зовнішню форму – загалом кодифіковане законодавство у вигляді СК України, хоч доволі значна частина норм цього законодавства міститься в інших законах, а також у підзаконних нормативно-правових актах, які деталізують і конкретизують приписи СК України та законів.

Правова природа норм СК України зумовлює його подальше існування як самостійного кодифікованого акта «змішаного» типу, що містить норми як приватноправового, так і публічно-правового характеру, і дає всі підстави характеризувати сімейне право як самостійну галузь в системі права України.

Висновки. Проведене дослідження юридичної природи сімейних та пов'язаних з ними відносин свідчить про наявність у них специфічної ознаки – взаємопов'язаного і нерозривного поєднання приватноправових та публічно-правових елементів. Виходячи з цього, і правове регулювання зазначених відносин, не може бути виключно приватним чи публічним.

Аналіз змісту норм Книги шостої «Право сімейне» проекту ЦК України дає підстави для висновку про те, що зазначені норми за своєю юридичною природою не можна визнати нормами лише приватного права.

Значна кількість статей як Книги шостої, так і Книги першої (в частині регулювання дотичних до сімейних відносин опіки та піклування), є або нормами змішаного характеру (приватно-публічними), або нормами публічного права.

З урахуванням цього вважаємо за недоцільне включення сімейних та пов'язаних з ними відносин до предмету регулювання оновленого ЦК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 10.03.2026)
2. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). Реєстраційний № 14394 від 22.01.2026. URL: [blob: https://itd.rada.gov.ua/62569acc-fca4-457a-9967-3ec17bf75b18](https://itd.rada.gov.ua/62569acc-fca4-457a-9967-3ec17bf75b18) (дата звернення: 10.03.2026)
3. Боднар Т.В. До питання щодо самостійності сімейного права в контексті оновлення Цивільного кодексу України. Актуальні проблеми сучасної науки та освіти: матеріали XVII Міжнародної

- науково-практичної конференції (м. Львів, 9-10 лютого 2026 року). Львів: Львівський науковий форум, 2026. С. 84-86.
4. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 10.03.2026)
  5. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 10.03.2026)
  6. Науково-практичний коментар. Сімейний кодекс України / за заг. ред. Т.В. Боднар, О.В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 552 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 03.04.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026
Дата публікації: 10.05.2026

© Боднар Т.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0